

τὴν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὑρεσιν νόμων καὶ κανόνων σχηματισμοῦ καὶ ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου.

2ον) Ἡ ψυχολογία καὶ αἱ μέθοδοι αὐτῆς κατὰ τὴν βουλευσιαρχικὴν κατεύθυνσιν.— Ὅπως εἰς τὴν γενικὴν βᾶσιν τῶν θεωριῶν καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν πειραματικὴν ἔρευναν συμφωνοῦσιν οἱ ψυχολόγοι τῆς κατευθύνσεως ταύτης, ὡς διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ εἶδους τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν περισσότερο τῶν ἄλλων, οὕτω συμφωνοῦσι καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις των περὶ τῆς ψυχολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ περὶ τῶν μεθόδων αὐτῆς. Διαφορὰς παρουσιάζουσι εἰς λεπτομερείας μόνον, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς των κατευθύνσεις καὶ ἐκδοχάς, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Ἡ ψυχολογία κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εἶναι ἡ Φυσικὴ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ὄχι μόνον διότι κάμνει χρῆσιν τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (παρατηρήσεως, πειράματος, ἐμπειρίας), ἀλλὰ καὶ διότι ἀσχολεῖται εἰς φαινόμενα καὶ καταστάσεις αὐτὸ τοῦτο φυσικὰ καὶ συνθετώτερα μόνον τῶν φυσικῶν μηχανικῶν φαινομένων. Τοῦτο, διότι ἡ γένεσις καὶ ἀνάλυσις παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου, ἐκδηλοῦντος διαφόρους ιδιότητας ἀπὸ τὰς τῶν στοιχείων ἐξ ὧν ἀποτελέσθη, φανερῶνει συνδέσεις, συνθέσεις, ἀφομοιώσεις καὶ μεταμορφώσεις ἐνεργείας καὶ κινήσεως, κατ' ὅλην ὁμοίαν πρὸς τὰ χημικὰ παραγόμενα καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὅποτε καὶ ἡ ψυχολογία κατ' ἀνάγκην θὰ εἶναι εἶδος ἐπιστήμης τῶν τοιοῦτων συνδέσεων καὶ συνθέσεων κατ' ἀναλογίαν καὶ κατ' ὑπόδειγμα τῆς χημείας καὶ τῆς φυσικῆς. Πρωτίστως εἰς τὸν τρόπον τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς νευρικῆς κινήσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ἐρεθισμοῦ εἰς αἴσθημα καὶ ἀντίληψιν, ἔχει γὰρ ἀσχοληθῆ ἡ ψυχολογία κατὰ τὸν A d o l f H o r v i e z⁽¹⁾. Ὁ T h. Z i e h e n (1862—1912)⁽²⁾ θεωρεῖ τὴν ψυχολογίαν ἐπιστήμην τοῦ μηχανισμοῦ τῆς συνειδήσεως, ἦτοι τῆς ἀμέσου καὶ ἰδιοτρόπου ἐκδηλώσεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου διὰ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, διότι ἐξηγεῖ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ὡς ἀποτελέσματα μηχανικῶν συνδέσεων. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν φυσικὴν ἐπίσης, λαμβάνει τὴν ψυχολογίαν καὶ ὁ H u g o M ü n s t e r b e r g ὡς ἐπιστήμην φαινομένων ἀποκτωμένων δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ

(1) Πρβλ. A. Horvitz: Psychologische Analysen auf physiologischer Grundlage.

(2) Πρβλ. Ziehen Leitfaden der physiologischen Psychologie.

τῶν συνθέσεων τῶν καὶ ἐκδηλουμένων ὑπὸ τὴν γενικὴν μορφήν τῆς συνειδήσεως. Ἐπειδὴ τὰ φαινόμενα ταῦτα, κατὰ τὸν Münsterberg ἀποτελοῦσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ, διὰ τῆς ἀλληλεπιδράσεώς τῶν καὶ τῆς συσχετίσεως, τὸν τρόπον λειτουργίας αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἡ ψυχολογία ἔχει νὰ ἀσχοληθῇ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν φαινομένων τούτων εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, ἔπειτα εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ διατύπωσιν τῶν νόμων, οἵτινες διέπουν τὰ κατὰ τὰς συνδέσεις καὶ συνθέσεις τόσο τῶν στοιχείων, ὅσον καὶ τῶν συνθετωτέρων ψυχικῶν φαινομένων, καὶ τέλος εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς συνοδευούσης ἑκαστον στοιχειώδους ψυχικὸν περιεχόμενον φυσιολογικῆς λειτουργίας (*). Τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας, κατὰ τὸν H. Münsterberg, ὑπάρχει κατ' ἀρχὴν ὀκνάμει ἀφαιρέσεως καὶ διακρίσεως ἀπὸ τῶν ἄλλων φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν, (τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινουσῶν καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐκδηλουμένων) καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ αὐτὴ ὡς ζωὴ καὶ ὡς φύσις ὑφισταμένη πραγματικότης ἐξαντικειμενικεύεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ διακρίνηται ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον, ἐγὼ καὶ ἐνέργεια αὐτοῦ, γνῶσις καὶ προέλευσις αὐτῆς. Ἐντὸς τῆς αὐτῆς διακρινομένης καὶ ἐξαντικειμενικευομένης διχοτομικῶς ταύτης πραγματικότητος χωρίζονται αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν, ἡ ὁποία περιορίζεται εἰς ζητήματα ὑπάρχοντα λόγῳ καὶ χάριν τῆς ἐξ ἡμῶν, ἢ ἐξ ὑποκειμένου ἐνεργητικότητος (**). Πειραματικῶς ἐρευνῶντες καὶ ἐμπειρικῶς παρακολουθοῦντες τὰ κατὰ τὴν ἐνεργητικότητα ταύτην, δυνάμεθα ἐκ τῆς διαρκείας τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς ἐντάσεως αὐτῆς νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἀτομικῆς μὲν βουλήσεως καὶ τῆς ψυχικῆς λειτουργίας τοῦ ἀτόμου, περὶ τῆς ἀκμῆς δὲ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὴν ἀτομικὴν ἐνεργητικότητα ἀπὸ τε πνευματικῆς, ἀπὸ ψυχικῆς καὶ ἀπὸ σωματοφυσιολογικῆς ἀπόψεως ἐρευνᾷ ἡ ψυχοτεχνία (***) ἐρευνῶσα πειραματικῶς τὰς ἐπιδράσεις, τὰς ἀντιδράσεις ἐκ τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τὰ ἐκ τούτων ἔργα, ἐνῶ τὴν ὁμαδικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐνεργητικότητα ἐξακριβώνει καὶ προσδιορίζει ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὰς πνευματικὰς,

(*) Ἡβλ. H. Münsterberg: Über die Aufgabe und Methode d. Psychologie.

(**) Ἡβλ. H. Münsterberg Gründzüge d. Psychologie.

*) Ἴδε κατωτέρω.

τάς ψυχικαίς, ἠθικαίς καὶ φυλετικαίς ἐν γένει ἰδιοφυίας καὶ ἐπιδόσεις τῆς κοινωνίας συγκριτικῶς χωροῦσα ψυχολογία τοῦ πολιτισμοῦ (*kulturpsychologie*). Τὰς βιάσεις τῆς ψυχοτεχνίας καλλιέργει ἢ φυσιολογικῆ ψυχολογία κατὰ τὸν Münsterberg, ἐνῶ τῆς ψυχολογίας τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ πολιτισμὸς, ἡ ἱστορία καὶ ἡ μελέτη τῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, τῆς μυθολογίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων.

Ἡ ψυχολογία ἢ βασιζομένη εἰς θεωρίας περὶ συνδέσεων (*assoziationen psychologie*) καὶ τὰ πάντα προσδοκῶσα ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ περιγραφῆς, δὲν δύναται νὰ διεκδικῆ ἀκριβῆ καὶ πλήρη ἐρμηνείαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, κατὰ τὸν H. Ebbinghaus. Ἡ τωιαύτη ψυχολογία εἶναι «μονομερής, ἐλλιπὴς καὶ ἀρνητικὴ», διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀρκεῖται εἰς περιγραφὴν ἢ ἐξ αὐτοπαρατηρήσεως καὶ εἰς ἀναγνώρισιν παραλλήλων ψυχικῶν δυνάμεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ «δὲν καθίσταται καταληπτὴν τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐνέργειαν καὶ τὴν προσοχήν». Διὰ τοῦτο ἡ ψυχολογία μόνον διὰ τοῦ πειράματος εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπιδιωκόμενην ἐρμηνείαν. Ἰσχυρῶς δὲ τὸ πείραμα εἶναι ἐπέμβασις εἰς τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον καὶ ἐμβιάθηναι εἰς τὰ κατ' αὐτὸν διὰ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς φυσιολογικῆς αὐτοῦ λειτουργίας, διὰ τοῦτο θεωρεῖ ὁ Ebbinghaus τὴν φυσιολογίαν σπουδαιότατον παράγοντα τῆς ἐρμηνευτικῆς ψυχολογίας. Ὁ Harald Höffding^(*) (προφ. Χαίφριντιχ) ἐννοεῖ πολὺ μεγαλειότεραν τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν τῆς φυσιολογίας πρὸς τὴν ψυχολογίαν. Ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι αἱ λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ συγκρότησις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου εἶναι κυρίως φυσιολογικαὶ λειτουργίαι τοῦ νευρομυϊκοῦ συστήματος καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, δίδει εἰς τὴν ψυχολογίαν αὐτοῦ τὸν τόνον ψυχοδυναμικῆς τινος νευρολογίας ἐπιδιωκούσης τὰν ἐρμηνείαν τῆς μεταμορφώσεως τῆς κινήσεως καὶ τῶν ἐρεθισμῶν διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῆς φυσιολογικῆς τοῦ σώματος λειτουργίας. Διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅμως τοῦτο ἡ ψυχολογία ὀφείλει πρωτίστως νὰ ἐγκλήρῃ εἰς τὰς συνδέσεις τῶν ἀπλῶν ψυχικῶν στοιχείων (αἰσθημάτων, ἀπλῶν συναισθημάτων) κατὰ τρόπον «ὥστε νὰ γίνωνται κατανοητὰ αἱ σχέσεις τῶν μερῶν πρὸς τὸ σύνολον, ὅσον καὶ τοῦ συνόλου πρὸς τὰ μέρη». Ὅπως

(*) Προβλ. H. Höffding: Psychologie in Umrissen. Τῶν αὐτῶν ἀντιλήψεων ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ Alfred Lehmann Νορβηγὸς φιλόσοφος καὶ ψυχολόγος ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ W. Wundt.

δ' ἡ φυσική, οὕτω καὶ ἡ ψυχολογία, ὀφείλει νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν ἀνά-
 λυσιν καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ δεδομένου καὶ φαινομένου ἀφί-
 νουσα εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰ γενικὰ προβλήματα περὶ σχέσεως ὕλης καὶ
 πνεύματος συνειδήσεως καὶ ἀσυνειδησίας κλπ.

Κατὰ τὴν βιολογικὴν ἀποψιν τῆς κατευθύνσεως ταύτης ἡ ψυ-
 χολογία ἀσχολεῖται εἰς τοὺς τύπους καὶ τοὺς φυσικοὺς
 νόμους, οὓς ἀκολουθεῖ ἡ κανονικὴ πορεία καὶ ἡ ἐξέλιξις
 τῶν φαινομένων τῆς συνειδήσεως, ἅτινα διὰ τοῦ ἀνθρωποζω-
 ἰκοῦ ὄργανισμοῦ συνδέονται πρὸς τε τὰς λειτουργίας, τὰς συνθήκας καὶ
 τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐν γένει ζωῆς καὶ ὑπόκεινται ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰς τὸν
 νόμον τῆς προσαρμογῆς τοῦ ὄργανισμοῦ πρὸς τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κοι-
 νωνικὸν περιβάλλον. (F r. J o d l). "Ὅπως δ' οἱ βιολόγοι, οὕτω καὶ οἱ
 λοιποὶ ψυχολόγοι ἀναλόγως πρὸς τὰς γενικὰς αὐτῶν ἀντιλήψεις ὀρί-
 ζουσι τὴν ψυχολογίαν. "Ὅσοι ἔχουσι τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὑπάρχει δια-
 φορά τις μεταξὺ φυσιολογικῆς λειτουργίας καὶ λειτουργίας τῆς συνειδή-
 σεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς θεωροῦσι τὴν ψυχολογίαν ἐπιστήμην τῆς συνει-
 δήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅπως ὁ W. J a m e s καὶ οἱ πραγ-
 ματισταί, ἢ τῶν ψυχικῶν φαινομένων (T h. R i b o t). "Ὅσοι δὲ ταῦ-
 τί ζο υ σ ι τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν καὶ τὴν τῆς συνειδήσεως, δι-
 δουσιν ὄρισμόν, ὁποῖον καὶ οἱ H ö f f d i n g, L e h m a n n κλπ. Ὁ
 K ü l p e καὶ ἡ σχολὴ τοῦ W ü r z b u r g, ἐπειδὴ διακρίνουσι τὴν ἐμ-
 πειρίαν καὶ τὴν διανοητικὴν λειτουργίαν ὡς ἀνωτέρας τῆς φυσιολογι-
 κῆς λειτουργίας, τὴν ἐμπειρίαν δὲ καὶ διανόησιν ἀποδίδουσιν εἰς τὸ
 ἀποκομίζον καὶ σχηματίζον ἐντυπώσεις ἄτομον, διὰ τοῦτο θεωροῦσι τὴν
 ψυχολογίαν ἐπιστήμην τοῦ σχηματίζοντος ἐντυπώσεις ἄτομου καὶ τῶν
 σχέσεων αὐτοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποδεικνύεται ἄλλην μίαν φορὰν
 δι' οἱ ὄρισμοὶ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ σκοποῦ ὃν προσθέτει ὁ ἐπιστήμων
 εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀντιπροσωπεύουσι τὰς γενικωτέρας αὐτοῦ ἀντι-
 λήψεις. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς ἐπὶ μέρους καὶ τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς
 ὑπάρχει πάντοτε καὶ γενικὸς τις χαρακτήρ τῶν ἀντιλήψεων καὶ θεωριῶν
 πηγάζων ἐκ τοῦ συνόλου τῆς κατευθύνσεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Κατὰ
 τὸν γενικὸν δὲ τοῦτον χαρακτήρα, τὸν περιέχοντα καὶ δικαιολογοῦντα
 πάσας τὰς ἐπὶ μέρους διαφορὰς, ἡ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ψυχο-
 λογία εἶναι ἡ φυσικὴ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς
 μηχανικῆς καὶ φυσικῆς πειραματικῆς ἐργασί-
 μῆναι καὶ ἐξελισσομένη.

Τοῦτο ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ μέθοδοι ἐρεῦνης τῶν ψυχικῶν καὶ
 πνευματικῶν φαινομένων. Ἡ μέθοδος τῆς αὐτοπαρατήρησις κατ' ἐμ-

βιάθουνσιν εἰς τὰ ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν ἐγὼ συμβαίνοντα, θεωρηθεῖσα ἀνεπαρκής, διότι ἐπηρεάζει τὴν ἐρμηνείαν ἢ ὑποκειμενικὴ ἀντίληψις καὶ τὸ αὐτοσυναίσθημα, ἔφερεν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἑτεροπαρατηρησίας καὶ τῆς ἐκ συγκρίσεως ἐρμηνείας. Ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς παρατηρητικῆς καὶ ἐμπειρικῆς μεθόδου δὲν ἱκανοποιεῖ πλέον τὴν νεωτέραν ψυχολογίαν, ἢ ὁποία συμπράξισα πρὸς τὴν φυσιολογίαν καὶ δυναμωθεῖσα παρὰ ταύτης, ἤγειρε δικαίως τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐξετάζη θετικώτερον καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Λιὰ τοῦτο προσέτρεξεν εἰς τὸ πείραμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ W e b e r καὶ τοῦ F e c h n e r καὶ τῶν φυσιολόγων ἐφαρμοζόμενον, ἀπέβη ἤδη ἀπαραίτητον διὰ τῆς φυσιολογικῆς τοῦ W. W u n d t ψυχολογίας, εἰς τὴν μετὰ τοῦτον ψυχολογικὴν ἐπιστήμην. Ἰδιαιτέρως μάλιστα ἡ βουλησιαρχικὴ, φυσιολογικὴ κλπ. σύγχρονος ψυχολογία ἐξήρτησε τὰ πᾶν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς πειραματικῆς μεθόδου. Καὶ διερεῦσθησαν μὲν αἱ ὑπερίεγαν ὑπερβολικὰ προσδοκίαι ἐκ τῆς πειραματικῆς μεθόδου, διότι διὰ τῆς μετρήσεως καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ δὲν κατωρθώθησαν μεγάλα πρῶγματα εἰς τὴν λύσιν τῶν ἀπουδαιοστάτων ψυχολογικῶν προβλημάτων, οὐχ ἦντον ὅμως εἰσῆχθη κατ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἢ πειραματικῆ μεθόδου ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, τροποποιουῖσα πᾶσαν ἄλλην μέθοδον καὶ ἐαυτήν, ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐρχόμενα εἰς φῶς προβλήματα. Περὶ τῆς πειραματικῆς μεθόδου εἰδικώτερον γίνεται λόγος κατωτέρω εἰς τὸ περὶ πειραματικῆς ψυχολογίας κεφάλαιον. Ἐνταῦθα ὅμως ἀξίζει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ πειραματικὴ μέθοδος ἀντιπροσωπεύεται κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῆς βουλησιαρχικῆς ταύτης κατευθύνσεως, τροποποιησάσης ἐπὶ τῇ βίᾳ τοῦ πειράματος καὶ πᾶσαν ἄλλην μέθοδον. Ὁ H. H ö f f d i n g προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ τελειότεραν τινα μέθοδον ἐν τῇ ψυχολογίᾳ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὑποκειμενικῆς μεθόδου ἢ αὐτοπαρατηρησίας καὶ τὰ τῆς φυσιολογικῆς τοιαύτης ἢ τοῦ πειράματος. Ὅστις δ' ἐκ τῶν δύο ἀναγκάσει συγκριτικὴν μέθοδον ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ τῶσιν ἢ αὐτοπαρατηρησία, ἴσον καὶ ἢ ἑτεροπαρατηρησία καὶ τὸ πείραμα ὑποβληθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν ἀλλήλας. Κατὰ τὸν Alfred Lehmann, ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιδράσεις (αἰσθημα) ὀρισμένου ποιῶ καὶ ποσοῦ, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀντιδράσεις ἐκ τοῦ ὄργανισμοῦ ὑπὸ τύπον εὐαρεσκείας ἢ ἀναρεσκείας, τάσεως ἢ ἀποφυγῆς, διὰ τοῦτο καὶ ἡ μέθοδος τῆς ψυχολογίας πρέπει νὰ διακρίνηται εἰς μέθοδον ἐπιδράσεων καὶ εἰς μέθοδον ἀντιδράσεων ἢ ἐκδηλώσεων καὶ ἐκφράσεων. Αἱ ἐπιδράσεις, ὅπως καὶ αἱ ἀντιδράσεις μετροῦνται καὶ ὑπολογίζονται κατ'

ιδίαν, ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὸν σωματικὸν ὄργανισμὸν καὶ τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας, ἅς μετροῦντες, συμπεραίνομεν καὶ περὶ τοῦ εἶδους, τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων γεγονότων καὶ περὶ τῶν καταστάσεων, ὅπως συμπεραίνομεν ἐκ τῆς ὑδραργυρικῆς στήλης τοῦ θερμομέτρου περὶ τῆς ὑπαρχούσης θερμοκρασίας. Ἐκ τῆς ἐντάσεως (ποσοῦ) καὶ τοῦ ποιοῦ (περιεχομένου) τῶν αἰσθημάτων παρακολουθοῦμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ διὰ τῶν ἐκδηλώσεων καὶ τοῦ εἶδους τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν προκαλουμένων μεταβολῶν ἐν αὐταῖς, μελετῶμεν τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς λειτουργίας καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ. Τὰ αἰσθήματα, διὰ τῶν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ἐπιδράσεων καὶ τῶν διαφόρων κατὰ ποιὸν ἢ ποσὸν ἐρεθισμῶν, δύνανται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων καὶ τῶν μετρήσεων τῶν Fechner, Weber, Merkel κλπ. νὰ μᾶς πληροφορήσῃσι περὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλλαγῶν καταστάσεων καὶ τῶν ἐκ τούτων ψυχικῶν φαινομένων (Μέθοδος ἐκφράσεως = *Ausdrucksmethode*). Ἐπίσης καὶ αἱ κατὰ τύχην ἢ σκοπίμως καὶ πειραματικῶς προκαλούμεναι διάφοροι ἐσωτερικαὶ φυσιολογικαὶ μεταβολαὶ κατὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, τὴν ἀναπνοήν, τοὺς παλμοὺς κλπ. δύνανται νὰ μετρηθῶσι καὶ μετὰ τούτων νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ὁ βαθμὸς καὶ τὸ εἶδος τοῦ ἀναλόγου ψυχικοῦ φαινομένου, συναισθήματος ἢ ἄλλης ψυχικῆς καταστάσεως (1).

Τὴν μέθοδον τῆς ψυχολογίας ὁ O. Külpe ὁ μὴ ἀνήκων εἰς τοὺς ἄκρους ὑλιστὰς καὶ φυσιολογιστὰς, διακρίνει εἰς ἄμεσον μὲν, ὑφ' ἣν κατατάσσει τὴν παρατήρησιν καὶ παρακολούθησιν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ τὴν πειραματικὴν ἐπὶ αἰσθημάτων, παραστάσεων κλπ. μέθοδον, εἰς ἔμμεσον δέ, ὑφ' ἣν περιλαμβάνει τὴν ἐξ ἀναμνήσεως ἀνακοίνωσιν καὶ τὰς γλωσσικὰς ἐκδηλώσεις. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ πραγματιστὴς W. James, ἐπιδιώκων τὴν εὐρεσιν τελειότερου ὅσον τὸ δυνατόν μέσου ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, διακρίνει, ἄφ' ἑνὸς μὲν τὴν ὑποκειμενικὴν μέθοδον περιοριζομένην εἰς τὴν ἐσωτερικὴν παρατήρησιν καὶ τὴν αὐτοπαρατηρησίαν, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀντικειμενικὴν λεγομένην, καθ' ἣν ἀντικειμενικῶς ὅλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἄφ' ἡμῶν ἐξετάζονται καὶ ἐρμηνεύονται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πειράματος τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Εἰς τὸ πείραμα ἀποδίδει μεγίστην σημασίαν καὶ ὁ James, διότι δι' αὐτοῦ κατορθοῦται,

(1) Ἴδε καὶ καιωτέρω «Πειραματικὴν ψυχολογίαν».

κατ' αὐτόν, ἢ ἐξουδετέρωσις τῆς ὑποκειμενικῆς ἐπιρροῆς καὶ καθίσταται δυνατὴ ἢ καιρέταξις τοῦ ὑπὸ ἔρηναν, ἢ ἐξαγωγή συμπερασμάτων δυναμένων νὰ γενικευθῶσι καὶ ἢ ἀπόδειξις τοῦ ἀληθοῦς ὑποθέσεώς τινος καὶ ἰσχυρισμοῦ. Ἐπίσης καὶ ἡ σύγκρισις διὰ τοῦ πειράματος ἐνισχύεται σπουδαίως κατὰ τὸν James.

3ον) Θεωρία τῆς κατευθύνσεως ταύτης περὶ σχέσεων ψυχῆς καὶ σώματος καὶ περὶ ψυχικῶν φαινομένων ἐν σχέσει πρὸς τὰ φυσικά.—Κατὰ τὴν κατευθύνσιν ταύτην ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ψυχολογίας ὡς πρὸς τὴν φυσιολογίαν εἶναι φαινομενικὴ μόνον, διότι πρόκειται περὶ χωρισμοῦ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐρεῦνης. Κατὰ βάθος ἡ ψυχολογία τῆς κατευθύνσεως ταύτης συντηρεῖται καὶ τρέφεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς φυσιολογίας, διότι εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ βιβάσῃ τὴν αὐτὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Νευρολογία. Τὸ νευρικὸν σύστημα ἀποτελεῖ τὴν ὄλικην οὐσίαν τῆς ψυχῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν αὐτὴ συνδέεται κατ' ἀνάγκην ὀργανικῶς καὶ ὄχι μόνον νοερῶς καὶ υπεραισθητῶς (Adolf Horvitz). Αἱ διαίφοροι ψυχικαὶ λειτουργίαι ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐνεργητικότητος ὁμοιομόρφων νευρικῶν στοιχείων καὶ ἐκ τῆς θέσεως καὶ σχέσεως τούτων πρὸς ἀλλήλα. Τὸ νευρικὸν σύστημα πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὡς μέγα καὶ πολυσύνθετον τηλεγραφικὸν μηχανήμα καὶ αἱ λειτουργίαι αὐτοῦ ὡς διαβίβασις τηλεγραφημάτων. Διαφορὰ μόνον ὑφίσταται κατὰ τὸ ὅτι μεταξὺ αἰσθητικοῦ τινος καὶ κινητικοῦ νευρικοῦ κέντρου ὑπάρχει ἡ ψυχὴ, τὴν ὁποίαν διακρίνομεν μόνον διὰ τῶν ἐξ ἀντανακλάσεως κινήσεων καὶ τῶν ἐκ τούτων προκυπτουσῶν συνθέσεων, ὁποῖαι εἶναι τὰ αἰσθήματα, αἱ κινήσεις καὶ αἱ ἀνώτερα ψυχικαὶ λειτουργίαι. «Ἐξ ὅλων ἀσυνειδήτων καὶ μὴ αἰσθητῶν νευρικῶν ἐρεθισμῶν ἀναπτύσσονται τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἀντιλήψεις», κατὰ τὸν Α. Horvitz. «Διὰ τῶν ὀρισμένων καὶ κατ' ἐπαγάληψιν παλμῶν ὁ ἐπὶ τῶν νεύρων ἐρεθισμὸς λαμβάνει τὴν ἀπλὴν ποιότητα τοῦ αἰσθήματος, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὸν στοιχειώδη παράγοντα τῆς ἀντιλήψεως». Τοῦτο δέ, διότι κατ' ὄλον τὸ νευρικὸν σύστημα ἐπικρατεῖ ἢ κατ' ἀντιθέσεις αἰσθητικὰς καὶ κινητικὰς, κεντρομόλους καὶ φυθοκεντρικὰς συμβαίνουσα ἐνέργεια, ἢ ὁποῖα ἀπὸ ψυχικῆς ἀπόψεως ἐκδηλοῦται ὡς αἰσθημα—ὄρμη, γνῶσις—συναίσθημα, ἀντιλήψις, παράστασις—ὡς ἐπιθυμία, βούλησις κλπ. Οὐδεμίαν αἰσθησις εἶναι δυνατὴ ἄνευ κινήσεως, οὐδεμίαν δὲ κίνησις ἐν τῷ σωματικῷ ὀργανισμῷ ἄνευ νεύρων καὶ οὐδεμίαν

ψυχική λειτουργία άνευ συγθέσεως και μεταμορφώσεως τής τοιαύτης κινήσεως. Αί ψυχικαί εκδηλώσεις και αί λειτουργίαι τής συνειδήσεως συμβαίνουσι διό του νευρικού συστήματος και τών καθέτων ίνών έν τῷ έγκεφάλῳ (kommissuren). Τα ψυχικά φαινόμενα δέν είναι κατά τόν Η. Münsterberg, νά ληφθῶσιν ὡς βάσις και ὄρος ύπαρξεως τών φυσιολογικῶν, διότι παρουσιάζουσι πανταχοῦ κενά και διακοπάς, ὅπως π. χ. έν καιρῷ ὕπνου, ένῳ αί φυσιολογικαί λειτουργίαι οἰδέποτε διακόπτονται. Διά τουτο ὡς ἀδιάκοποι κί φυσιολογικαί λειτουργίαι, συνθετώτεραι και γενικώτεραι ἀποτελοῦσιν αὐται μάλλον τήν βάση τών ψυχικῶν φαινομένων. «Ἡ ένότης τής πνευματικῆς ζωῆς», κατά τόν αὐτόν Η. Münsterberg, «δέν προκύπτει ἐκ συνεχείας και ἀλληλουχίας ψυχολογικῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐξ ἀλληλουχίας γεγονότων και λειτουργιῶν, ἐξ ὧν παράγονται τά ψυχολογικά φαινόμενα. Τα γεγονότα ταῦτα και αἱ λειτουργίαι ὁμοως εἶναι φυσικά φαινόμενα καθ' ὁρισμένους νόμους ἐρχόμενα εἰς φῶς και ἀποτελοῦντα τόν ἀπαραίτητον ὄρον εκδηλώσεως τών ψυχικῶν φαινομένων. Ὡστε ἡ διαδοχή τών γεγονότων και λειτουργιῶν τής συνειδήσεως καθορίζεται παρά τής εκδηλώσεως φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος, ὅποτε αἱ ψυχικαί ἐνέργειαι εἶναι φαινόμενα, ἐκ τών ὁποίων ἕκαστον καθορίζεται παρά φυσικῆς λειτουργίας». Διά τουτο αἱ σχέσεις φυσιολογικῶν και ψυχικῶν λειτουργιῶν κατ' αὐτόν, δέν είναι δυνατόν νά ἐρμηνευθῶσιν, οὔτε δι' ὑποθετικῆς τινος προσληπτικῆς δυνάμεως τής συνειδήσεως (apperzeption), οὔτε διά τών ἀφελῶν περι συνδέσεων ἀντιλήψεων. Ἐάν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τά γεγονότα κατά τήν πραγματικὴν αὐτῶν γένεσιν και εκδήλωσιν, τότε και φυσιολογικῶς και ψυχολογικῶς ἔχομεν λειτουργίας ἐξ ἀλληλεπιδράσεως και ἐνεργείας αὐται δέ αἱ ἐνέργειαι κατά τά εἶδη αὐτῶν και τὰς εκδηλώσεις γεφυρώνουσι τήν μεταξὺ σωματικοῦ και ψυχικοῦ γεγονότος ἢ φαινομένου ἀντίθεσιν και συγχρόνως δικαιολογοῦσι τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ βίου, ὡς ἐξηγοῦμεν ὡς προσλήψεις και συνδέσεις. Διά τής θεωρίας ταύτης τής ἐνεργητικότητος (aktionstheorie) εὐρίσκομεν⁽¹⁾ «ὅτι πᾶν περιεχόμενον συνειδήσεως εἶναι φαινόμενον συνοδευόμενον ὄχι μόνον παρ' αἰσθητικῶν, ἀλλὰ και παρ' αἰσθητικοκινητικῶν λειτουργιῶν, και ἐξαρτᾶται τόσων ἐκ περιφερειακῶν και συνδυαστικῶν

(1) Πρβλ. Η. Münsterberg: Grundzüge der Psychologie.

ἐπιδράσεων, ὅσων καὶ ἐκ τῶν ὀπαρχουσῶν διαθέσεων
 πρὸς ἐνέργειαν. Πᾶν αἰσθητικὸν λοιπὸν καὶ μετὰ τούτου πᾶν στοι-
 χεῖον τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως προέρχεται ἐκ μεταφορᾶς ἐρε-
 θισμῶν καὶ ἐπεξεργασίας τούτων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ κατὰ τοιοῦτον τρό-
 πον, ὥστε ἡ ποιότης τοῦ αἰσθητήματος νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θέ-
 σεως δι' ἧς φέρεται ὁ ἐρεθισμὸς, ἡ ποσότης καὶ ἡ ἔντασις αὐτοῦ ἐκ
 τῆς ἰσχύος τοῦ ἐρεθισμοῦ, ἡ σημασία τοῦ αἰσθητήματος ἐκ τῆς
 θέσεως ὅπου καταλήγει ὁ ἐρεθισμὸς καὶ ἡ ἔωρησότης αὐτοῦ
 ἐκ τῆς δυνάμεως μεθ' ἧς ἐπιδρᾷ ὁ ἐρεθισμὸς». Αὐτὸ πάντων
 τούτων προσηγγίζει πικρὰ πολὺ ὁ Münsterberg πρὸς τὰς παλαιότερας
 ὕλιστικὰς θεωρίας τοῦ Fechnerbach (Φότσεμπαχ) καὶ τοῦ Stirner. Πα-
 ραδέχεται δὴλαδή τὴν νευροκὴν λειτουργίαν ὡς τὴν μόνην πραγματικὴν,
 ἡ ὅποια «κατὰ περιστάσεις καὶ ἀπόψεις ἄλλοτε μὲν εἶ-
 ναι φυσικὴ τίς κίνησις, ἄλλοτε δὲ αἰσθητικὴ καὶ συνει-
 δητικὴ». Ἄλλὰ τότε, ἐφ' ὅσον ἡ περὶ ἔγνοπιμοῦ τῶν ψυχικῶν φαι-
 νομένων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ θεωρία ἀπερρίφθη πικρὰ τῆς φυσιολογίας κα-
 τὰ τὴν κριτικὴν μὴ ἐπιβεβαιωσάντων αὐτήν, ἡ περὶ συντηρήσεως δὲ
 τῆς ἐνεργείας καὶ περὶ εἰδικῆς τῶν νεύρων ἀντίληψις πολλὰς ἀμφιβο-
 λίας ἐπιτρέπει, παρίσταται ἀνάγκη νὰ καταρῶγη τις εἰς λογικὴν τινα
 ἐρμηνείαν καὶ εἰς ὑποθέσεις περὶ μετασχηματισμοῦ τῆς κινήσεως καὶ
 τοῦ ἐρεθισμοῦ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πράττει καὶ ὁ H. Münsterberg, τοῦ
 ὁποίου τὰς θεωρίας ὀνομάζει πολὺ δικαίως ὁ W. Wundt «μετα-
 φυσικὸν ὕλισμόν». Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ φυσιολογικοῦ
 ἄκρου ὕλισμοῦ ὑπάγονται καὶ αἱ θεωρίαι τῶν Harald Höffding
 καὶ A. Lehmann. «Ἡ συνείδησις εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ φυσιο-
 λογικὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ ὅποια συνοδεύει πᾶ-
 σαν δὴποτε κατάστασιν τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὄργανισμοῦ καὶ ἐνέργειαν»
 (H. Höffding). Ἄλλὰ πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Αὐτὴν παρακολούθησιν τοῦ
 ἐρεθισμοῦ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ, διὰ συνθέσεως καὶ δι' ἀναλύσεως
 κατὰ χρονικὰς, χωρικὰς, ποσοτικὰς καὶ ποιοτικὰς σχέσεις τῶν ψυχικῶν
 φαινομένων, διὰ παραδοχῆς τέλους συνδετικῆς τινος καὶ συνδυαστικῆς
 λειτουργίας λαμβανομένης χώραν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ δυνάμει ἰδιοτρόπου
 κινήσεως τῶν κυττάρων, ἵπαινετᾶ ἡ θεωρία τοῦ Höffding καὶ τοῦ Leh-
 mann. Ἄλλὰ τοιοῦτον τι πειραματικῶς δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ καὶ ἐν τῷ
 αὐτῷ περιπτώσει ὑποχρεοῦνται οἱ ὀπαδοὶ τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων, ἡ
 νὰ μὴ ἐπιμένωσιν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁρμῶνται ἐκ γεγονότων καὶ
 δεδομένων τῆς πραγματικότητος, ἢ νὰ παύσωσι νὰ ἐρμηνεύωσι σθη-
 ζόμενοι εἰς ὑποθέσεις αὐτὸ τοῦτο μεταφυσικὰς καὶ νὰ ἀναγνωρίσωσι

τὸ ἀγνωστον, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι πρὸ αὐτῶν καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Spencer, περιοριζόμενοι εἰς τὴν βαθμιαίαν διὰ τῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης πρόοδον εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ παρακολουθοῦντες τὰς προόδους τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς βιολογίας. Διότι τί ἄλλο παρὰ ὑπόθεσιν μεταφυσικὴν, ἀνάλογον πρὸς τὴν πρὸς τοὺς ἰδεαλιστὰς ἀποδιδομένην, ἀποτελεῖ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Lehmann ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἰδιότροπος ἀλληλεπίδρασις ὄρισμένης πολυσυνθέτου «λευκωματώδους ὕλης» (Eiweißstoff) ἐκδηλουμένη κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ὕλης, κατὰ τὴν αὔξισιν καὶ ἀναπαραγωγὴν καὶ κατὰ τὴν διάφορον μετατροπὴν καὶ μεταμύρφωσιν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς φυσιολογικῆς λειτουργίας :

Μετριοπαθέστεροι φαίνονται οἱ ἐκ τῆς βουλησιαρχικῆς ταύτης κατευθύνσεως τὴν μεμετρημένην καὶ μέσῃν ὁδὸν ἀκολουθοῦντες δι' ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πειραματικὴν ἐρευναν. Ὁ Th. Ziehen ἀναγνωρίζων τὴν σημασίαν τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν περὶ προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως (apperzeption) θεωρίαν τοῦ W. Wundt, τὴν ὁποίαν παρομοιάζει πρὸς ὑποθετικὴν τινὰ ψυχικὴν οὐσίαν, ἀναγκάζεται νὰ δεχθῆ τὴν θεωρίαν τῶν συνδέσεων (assoziation) τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύει διὰ πιθανῆς τινος συνδέσεως καὶ συσχετίσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων, τῶν παρ' αὐτοῦ «μνημονικῶν» καλουμένων (Erinnerungszellen) ! Πράγματι ὁ Ziehen ἀποφεύγει νὰ ἀρνηθῆ ὅλως διόλου τὴν ψυχικὴν αἰτιότητα καὶ τὰς αἰτιώδεις σχέσεις μεταξὺ φυσιολογικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀναφέρει εἰς φυσιολογικὰς λειτουργίας. Ἀλλὰ παρ' ὄλην τὴν σημασίαν, ἣν ἀποδίδει εἰς τὰς νευρικὰς ἀλλοιώσεις, ἐμμένει εἰς τὴν θεωρίαν περὶ καθαρῶς ψυχικῶν παραγόντων, δι' οὗς ἐλλείπει ἡ ὕλική, φυσιολογικὴ βάσις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ψυχοφυσικὸν παραλληλισμὸν μόνον ὡς φαινομενικὸν ἀναγνωρίζει, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὴν «προβολὴν τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν εἰς αἰσθήματα καὶ παραστάσεις γενικὰς χώρου καὶ χρόνου, τὰς ὁποίας ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐρμηνεύσωμεν, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ψυχοφυσικῶς». Ὁ φυσικὸς ἐρεθισμὸς δὲν ἐπαρκεῖ πάντοτε διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν σκέψεων ἡμῶν καὶ τῶν ἐνεργειῶν, κατὰ τὸν Th. Ziehen. Ἐρμηνεύονται ὅμως ὅπωςδῆποτε καὶ αὗται, ὅπως καὶ πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, «γιγνόμενα» παρ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενα, διὰ τε τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῶν συνδέσεων (1) τῶν προκυπτουσῶν ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν.

Ὁ H. Ebbinghaus θεωρῶν ἀσκοπὸν τὴν διάκρισιν πνεύματος καὶ ὕλης καὶ τὴν συζήτησιν περὶ διαφορῶν καὶ σχέσεων ψυχῆς καὶ

(1) Ἴδε κατωτέρω Πειραματικὴν Ψυχολογίαν.

σωματικοῦ ὄργανισμοῦ, παραδέχεται τὸ δεδωμένον τῆς ἴσης ἀμφοτέρων ἀξίας καὶ σημασίας καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὴν ταυτότητα αὐτῶν. «Πνευματικὸν καὶ νευρικὸν φαινόμενον», κατ' αὐτόν, «εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος τῆς πραγματικότητος, ἐκδηλουμένης ὑπὸ τὴν διπλὴν τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσιολογικοῦ φαινομένου μορφήν, μόνον συνεπέσει ἰδιαιτέρων συνθέσεων, πλοκῶν καὶ συνθέσεων (*). Ψυχὴ καὶ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι δύο χωριστὰ καὶ ἀλληλεπιδρῶντα μέρη, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πραγματικόν, ἀλλοτε μὲν λόγῳ τῆς ἐκ τῶν ἔσωθεν ἐπιδράσεως καλούμενον ψυχὴ, ἀλλοτε δὲ λόγῳ τῆς ἔξωθεν ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ ὡς συνόλου ὀνομαζόμενον νεῦρον, ἐγκέφαλος, ἢ αἴσθημα (**). Διὰ τοῦτο, κατ' αὐτόν, «νευρικὸν μὲν σύστημα εἶναι ἐκδήλωσις πνεύματος, πνεῦμα δ' εἶναι τὸ ἐνδόμυχον τῆς νευρικῆς λειτουργίας. Ἀμφότερα περιλαμβάνονται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἕγῳ λόγῳ τῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν τήσεως καὶ λόγῳ διακρίσεως καὶ ἀντιδιαστολῆς πρὸς ἑτέρας ψυχὰς καὶ ἕτερον ἐγῶ. Λόγῳ τῆς ἐνότητος αὐτῆς ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἐκδηλοῦται ἡ ψυχὴ, ὡς οὐσία, ὅπως καὶ τὸ σῶμα ἐμφανίζεται ὡς σύστημα ἐπιδιδῶκον τὴν αὐτοσυντηρησίαν του καὶ αὐθιγαρχίαν κατὰ τὰς διαδεχομένας ἀλλήλας καταστάσεις, δι' ἀντιδράσεως μὲν ἀπ' ἐνὸς πρὸς τὸν ἔξωθεν ἐπιδρῶντα κόσμον, δι' ἀντεπίδράσεως δὲ ἤτοι ἔσωθεν ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτοῦ. Παρὰ τὸν ταυτισμὸν ὅμως τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ σωματικοῦ παράγοντος, ὁ Ebbinghaus περιπίπτει διὰ τῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν φαινομένων. «Αἱ φυσικαὶ (φυσιολογικαὶ) λειτουργίαι καὶ αἱ ψυχικαὶ τοιαῦται σχηματίζουσι κατ' αὐτὸν δύο ἀσυγκρίτους πρὸς ἀλλήλας σειρὰς φαινομένων, αἱ ὅποια ἐκδηλοῦνται παραλλήλως καὶ κατ' οὐδένα τρόπον σχετίζονται αἰτιωδῶς». Ἄλλ' ὅχι μόνον δὲν καθορίζει ἐπαρκῶς τὸν βαθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραλλήλων σειρῶν φαινομένην, ἀλλὰ καὶ τίσσεται ἄλλοτε μὲν ὑπὲρ τοῦ ὕλικου καὶ φυσιολογικοῦ παράγοντος, ἄλλοτε δ' ὑπὲρ τοῦ πνευματικοῦ περιπίπτων εἰς σοβαρὰς ἀντιφάσεις (**).

(*) Πρὸβ. II. Ebbinghaus : Grundzüge der Psychologie.

(**) Πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ : Abriss der Psychologie.

(*) Πρὸβλ. Abriss der Psychologie καὶ Grundzüge d. Psychologie

Κατὰ τὸν Ο. Κϋλρε, ἀρχηγὸν τῆς σχολῆς τοῦ Würzburg καὶ ὁπαδὸν τῆς κατευθύνσεως ταύτης, αἱ φυσιολογικαὶ λειτουργίαι, αἱ ὁποῖαι ἀμέσως σχετίζονται πρὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις γίνονται ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὸν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλον». Δὲν εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ ἀποδειχθῇ σαφῶς ἡ παραγωγή ψυχικῶν λειτουργιῶν ἐξ ὁρισμένων σωματικῶν καὶ φυσιολογικῶν, «διότι ἐλλείπει τὸ μέσον ἐρεῦνης ἀμφοτέρων τῶν συνθέτων γεγονότων, ἡτοιτῶν ψυχικῶν καὶ τῶν κεντρικῶν νευρικῶν λειτουργιῶν, δι' ἀμέσου συγκρίσεως τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου τῶν σχέσεών των». Ἐπειτα καὶ ἡ φυσιολογία τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος δὲν ἔφερεν ἀκόμη εἰς φῶς τὰς φυσικὰς καὶ χημικὰς ἐκεῖνας βάσεις, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐγκεφαλικῆς λειτουργίας. Περὶ τῆς φύσεως τῶν νευρικῶν ἐρεθισμῶν οὐδὲν ἀκόμη γνωρίζομεν.

Ἔνεκα τῶν δυσκολιῶν τούτων, κατὰ τὸν Ο. Κϋλρε, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ πλήρης καὶ ἱκανοποιητικὴ ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Τοῦτο ὅμως εἶναι δυνατὸν, κατ' αὐτόν, νὰ κατορθωθῇ βαθμηδόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἐσωτερικῆς παρακολουθήσεως καὶ ἀντιλήψεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς πειραματικῆς παρακολουθήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐλευθεροῦται ἡ ψυχολογία πάσης μεταφυσικῆς θεωρίας καὶ ὑποθέσεως κενῆς καὶ περιορίζεται εἰς τὴν πραγματικότητα, προσδιορίζουσα τὰ προβλήματα αὐτῆς καὶ ἐφαρμόζουσα διὰ τὴν λύσιν αὐτῶν τὰ θετικώτερα τῶν μέσων καὶ τὰς τελειότερας μεθόδους.

Καὶ οἱ βιολόγοι τῆς κατευθύνσεως ταύτης εὐρίσκονται πρὸ ἀδυναμίας τοῦ νὰ περιγράψωσι καὶ ἐρμηνεύσωσι τὰ φαινόμενα τῆς συνειδήσεως διὰ μόνον τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν (Fr. Jodl). Διὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὁργανικῆς ὕλης περιλαμβάνουσι ψυχὴν καὶ σῶμα ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτό, καὶ ἀναγνωρίζουσι μὲν εἰς τὴν ὁργανικὴν ταύτην ὕλην τὴν ἱκανότητα τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἀρνοῦνται δὲ αὐτὴν εἰς τὴν ἀνόργανον ὕλην. «Μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς ὁργανικῆς ὕλης, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ νευρικὸν ἡμῶν σύστημα, καὶ τῆς συνθέσεως καὶ λειτουργίας τῆς ὕλης ταύτης, ἡ ὁποία κατὰ τοιοῦτον τρόπον καθιστᾷ τὸν ἀνθρώπον ζωηφόρον, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἱστορία αὐτῆ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ὁργανικοῦ κόσμου— δι' ἀναριθμήτων γενεῶν συνεχιζομένη τις προσαρμογὴ, ὁ μετασχηματισμὸς τῆς ζώσης οὐσίας διὰ τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν φύσεως, διαρκῆς τις συγκαταρτίθμησις ἐνεργειῶν καὶ ἐπιδράσεων. Ἡ λεγομένη ὕλη, φ' ἧς ἐπιδρᾷ ἐρεθισμὸς τις καὶ συναντᾷ ὁργανικόν τι ὄν, πράγματι εἰ-

ναι πνεῦμα, ἀρκεῖ ὅμως νὰ μὴ λησιμονηθῇ ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα πράγματι οὐδὲν ἄλλα εἶναι, εἰμὴ ὕλη⁽¹⁾». Ἀλλὰ πρὸς τὴν τοιαύτην θεωρίαν αὐτοῦ δὲν συμφωνεῖ πλήρως ὁ J o d l, διότι ἀναγνωρίζει ἐξ ἄλλου μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ φυσικοῦ τοιαύτην ἀντίθεσιν, ὥστε νὰ μὴ γεφυρώνηται δι' οἰασθῆποτε ὑποθέσεως περὶ ἀλληλεπιδράσεως καὶ ἀλληλουχίας. Διὰ τοῦτο τάσσεται ὑπὲρ τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ. Πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια κατ' αὐτὴν, εἶναι συγχρόνως καὶ νευροεγκεφαλικὴ λειτουργία, ἐνῶ ἀντιθέτως πᾶσα νευροεγκεφαλικὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι ἐνσυνείδητος πάντοτε. Συνείδησις εἶναι τὸ ἀπαραίτητον χαρακτηριστικὸν τῆς ψυχικῆς λειτουργίας, ἐνῶ ἀσυνείδητον ψυχικὸν φαινόμενον ἀποτελεῖ ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτό. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, ἀποδίδει ὁ J o d l εἰς τὰ ὄργανικὰ ὄντα κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ἐξελίξεως αὐτῶν καὶ τούτου ἕνεκα τὸν μὲν ψυχοφυσικὸν παραλληλισμὸν ἀναγνωρίζει ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ὀργανικῆς ὕλης, τὴν δ' ἐσωτερικὴν παρατήρησιν καὶ ἐμπειρίαν διὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἐμπειρίαν τῶν καθαρῶς ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων. Οἱ διάφοροι βαθμοὶ ἐξελίξεως τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ εἶναι ἢ ὀντογενετικοὶ καὶ ἀτομικοὶ προσερχόμενοι ἐκ κληρονομικότητος καὶ ἐξ ἀσκίσεως ἢ προσαρμογῆς, ἢ φυλογενετικοὶ προσερχόμενοι ἐκ τῆς ἐξελίξεως τοῦ γένους καὶ τοῦ διὰ τούτου ἐπιτευχθέντος ὀργανικοῦ τύπου. Ἐκ πάντων τούτων προκύπτει βεβαίως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποκάλυψις τις τῆς ἀληθείας, διότι ἀναγνωρίζονται τὸ ἰδιότροπον καὶ μοναδικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ καὶ ἡ λειτουργία συνειδήσεως, ὡς κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔρχεται εἰς φῶς καὶ τίσις τις πρὸς συγκάλυψιν τῶν ζητημάτων καὶ ἐξοικονόμησιν τῶν πραγμάτων δι' ὑποθέσεώς τινος περὶ βιολογικοῦ ὀργανισμοῦ ἐξελισσομένου. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἱκανοποιεῖ τὴν ἐρημνεῖαν τῶν σχέσεων ψυχῆς καὶ σώματος καὶ διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται πάντοτε τὸ ἴδιον ἴσχυμα ὅτι ὁ ἐγκέφαλος ἀποτελεῖ τὴν ὀλικὴν βᾶσιν τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, ὅτι πᾶσα αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι εἶναι ἀντιδράσεις ἐνὸς ὀργανισμοῦ, ὅτι εἰς τὸν ἐγκέφαλον διὰ κινήσεως κυττάρων ἢ διὰ ἐντυπώσεων ἐξ ἐρεθισμῶν γεννῶνται αἱ παραστάσεις⁽²⁾ (James Sully καὶ Th. Ribot).

(1) Πρὸβλ. Fr. Jodl : Lehrbuch der Psychologie.

(2) Πρὸβλ. James Sully : The human mind καὶ Outlines of psychology.
Ἐπίσης Th. Ribot : Psychologie des sentiments.

Ο πραγματισμὸς τοῦ William James (¹) (ἀποθανόντος κατὰ τὸ 1910 καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard ἐν Ἀμερικῇ) δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν σχέσεων μεταξὺ σώματος καὶ ψυχικῆς ἢ πνευματικῆς λειτουργίας. Αἱ προσπάθειαι τοῦ James ὡς φυσιολόγου τοῦ νὰ ἀναγάγῃ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις ζωῆς εἰς αὐτομάτους καὶ μηχανικὰς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου, ἐματαιώθησαν κατ' ἄρχάς διὰ τῶν πειραμάτων του ἐπὶ βατραχου, κατὰ τὰ ὁποῖα, οὗτος ἐν ὑγιᾶ μὲν καταστάσει ἀπεδείχθη ὅτι «κατὰ βούλησιν», μετ' ἀφαιρέσειν δὲ τοῦ ἐγκεφάλου, μηχανικῶς ἀντιδρᾷ. Ὡστε, ἐπειδὴ ἡ παράστασις καὶ ὁ πνευματικὸς βίος προκύπτουσιν ἐξ ἀντιδράσεων βουλητικῶν (spiritan) καὶ ἔσωθεν καὶ οὐχὶ ἐκ μηχανικῶν, διὰ τοῦτο ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ ἐρεθισμοῦ μηχανικοῦ καὶ πνευματικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον μόνον δὲ ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῆ καὶ ἐρμηνευθῆ. Τούτου ἕνεκα ἐν τῷ πραγματισμῷ εὐρίσκομεν δι-ἀκρίσιν μεταξὺ φυσιολογικῆς καὶ ψυχικῆς λειτουργίας καὶ ἀναγνώρισιν διαφορᾶς μεταξὺ κινήσεως καὶ αἰσθήματος, μεταξὺ λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ συνειδήσεως. Ἀλλὰ τὰ «γεγονότα τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς δὲν εἶναι δυνατὸν καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς τὸ φυσικὸν αὐτῶν περιβάλλον, δι' οὗ ἐκδηλοῦνται, νὰ ἐρευνηθῶσι καὶ ἐρμηνευθῶσιν». Διὰ τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ αἱ πνευματικαὶ καταστάσεις φέρουσιν ἀμέσως εἰς σωματικὰς ἐνεργείας, ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, κατὰ τὸν James, ἰδιότροπὸν τινα λειτουργίαν εἰς τὰ ἡμισφαίρια τοῦ ἐγκεφάλου, ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς ἔρχονται εἰς φῶς αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ καταστάσεις. Ἐπομένως «ἡ πνευματικὴ λειτουργία εἶναι συγχρόνως καὶ κατ' ἀπόλυτον λόγον καὶ λειτουργία τις τοῦ ἐγκεφάλου, μεταβαλλομένη συγχρόνως πρὸς τὰς μεταβολὰς τῆς λειτουργίας τούτου καὶ σχετιζομένη πρὸς ἐκείνην ὅπως τὸ ἀποτέλεσμα πρὸς τὴν αἰτίαν». Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ὑπόθεσις τοῦ πραγματισμοῦ, ἡ ὁποία διευκολύνει εἰς τὴν ἐρευναν τῶν σχέσεων σώματος καὶ ψυχῆς χωρὶς νὰ μὲνη ὀριστικῶς εἰς ὕλιστικὰς θεωρίας. Μετὰ τὴν γένεσιν τῶν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐξετάζονται καὶ ἐρμηνεύονται ἀσχέτως καὶ καθ' ἑαυτὰ, διότι ἡ συνείδησις, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, εἶναι λειτουργία τις καὶ σχέσις (funktion = ὑπὸ τὴν μαθηματικὴν ἔννοιαν) (²) μεταξὺ τῶν διὰ τῆς ἀντιλήψεως γεν-

(¹) Πρὸβλ. W. James : Principles of Psychologie.

(²) Τούτου ἕνεκα ὀνομάζονται αἱ ψυχολογικαὶ τοῦ James θεωρίαι καὶ functionalism.

νομένων αισθημάτων και τῆς διανοήσεως. Μόλονότι δὲ μεταξὺ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων και τῶν νεύρων και ἀδένων τοῦ σώματος ὑπάρχει στενὴ και σταθερὰ σχέσις, ἡ ψυχολογία κατὰ τὴν τοιαύτην θεωρίαν ὀφείλει νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τὰ κατὰ τὸν δυναμικὸν χαρακτῆρα τῶν καταστάσεων τῆς συνειδήσεως. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν και τὰς περὶ συναισθημάτων ἰδιοτύπους θεωρίας τοῦ James και τῆς σχολῆς αὐτοῦ (1), καθ' ὅς ἡ συνείδησις τῆς ἀκολουθοῦσης πᾶσαν σωματικὴν ἀλλαγὴν καταστάσεως (δι' ἐκκρίσεων και μυϊκῶν κινήσεων) ἀποτελεῖ τὸ συναισθημα, τότε εὐκόλως σχηματίζομεν τὴν γνώμην δι τὸ ζήτημα τῶν σωματοψυχικῶν σχέσεων ἐνταῦθα κανονίζεται τῇ βοήθειᾳ τῆς περὶ ἀλληλεπιδράσεως ψυχῆς και σώματος θεωρίας. Αὐτὸς δὲ James εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ σπανίως ἀσχολεῖται εἰδικῶς εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων ψυχῆς και σώματος. Οἱ μαθηταὶ ὅμως αὐτοῦ και οἱ ὀπαδοὶ τῶν θεωριῶν τοῦ W. Me Dougall (2), Ladd, Judd, Angell και Pillsbury διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἀλληλεπιδράσεως κυρίως ἐρμηνεύουσι τὰς σχέσεις μεταξὺ φυσιολογικῶν και καθαρῶς ψυχικῶν λειτουργιῶν.

1ον) Ἑρμηνεῖα τῶν κυρίως ψυχικῶν φαινομένων και λειτουργιῶν.—

Ἡ ἐρμηνεῖα τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως και τῶν λοιπῶν ψυχικῶν φαινομένων παρὰ τῆς κατευθύνσεως ταύτης, κατ' ἐπίδρασιν πάντοτε τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γινομένη, ἐκ τοῦ πειράματος ἀποκλειστικῶς ἐξαρτᾶ και ἀπεκδέχεται τὰ πάντα. Καὶ ἀξίανει ἡ εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν ἐμπιστοσύνη τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσων ἀπὸ τοῦ W. Wundt αἱ συνθετώτεραι λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως και τὰ μᾶλλον πολύπλοκα πνευματικὰ φαινόμενα ὑπόκεινται βαθμηδὸν εἰς πειραματικὴν ἔρευναν (3). Ἡ σχολὴ τοῦ Würzburg διὰ τοῦ O. Kille ἐργάζεται ἐπιμόνως εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν τῆς διανοήσεως, δὲ Ἡμπινχάους (Ebbinghaus) προβαίνει εἰς σπουδαιοτάτας πειραματικὰς ἐρεῦνας τῆς μνήμης και ἄλλων ψυχικῶν φαινομένων. Τὰ συναισθήματα ἀπὸ τοῦ W. Wundt ἀκόμη παρακολουθοῦνται ἐπιμελέστατα πειραματικῶς, ἐνῶ ἡ ἐφεύρεσις τελειοτήτων ὀργάνων τοῦ χρονοσκοπίου λ. χ. τοῦ Hipp, τοῦ μετροῦντος τὰς ἀντιδράσεις και εἰς χλιοστὰ ἀκόμη τοῦ δευτερολέπτου, τοῦ σφυγμογράφου, τοῦ πηθυσμογράφου κλπ. καθιστᾶ δυ-

(1) Πρβλ. Canon : «Bodily Changes in Hunger, Fear, Rage and Pain».

(2) Πρβλ. W. Me Dougall : «Body and Mind» και «Psychological Psychology».

(3) Ὅρα κατωτέρω.